

Muhafazakârlığın Anlamı*

Owen Harries**

Muhafazakârlık konusunda kalem oynatmak hiç de kolay bir iş değildir. Öncelikle, eğer okuyucu kitleniz eğitilmiş orta sınıfın mümessil bir numunesi değilse muhtemelen başlığınıza husumet besleyecek veya en azından başlığınızın ciddi bir entellektüel dikkate değer değmediğinden şüphe edecektir. Uzun zaman önce, John Stuart Mill o meşhur yazısıyla Muhafazakâr Partiyi “aptal parti” ilan etmişti. Elbette ki Mill bir liberaldi, bu durumda entellektüellerin çoğu da öyle zaten (tabii ki küçük “e”). İngiliz muhafazakâr Roger Scruton kısa süre önce 20. yüzyılın ortasında büyüklerin dünyasına adım attığı zamanlardaki tecrübesini yazdı: “...İngiliz entellektüellerin neredeyse tamamı “muhafazakâr” kavramına hakaret nazarıyla bakıyorlardı... muhafazakâr olmak yaşlılarla beraber olup gençliğe, mazinin yanında olup geleceğe, otoritenin yanında olup yeniliğe, spontanlığa ve hayata karşı çıkmak anlamına geliyordu.”

Avusturalya cephesinden bakıldığında, Don Bradman hakkındaki birkaç yeni kitabın son zamanlardaki yorumlarını bir kenara koyarsanız, pek bir şeyin değişmediğini görürsünüz. Bir yerde yazar (Graeme Blundell) Bradman’ın mevhum başarısızlıklarını sıralıyor-

** Araştırmacı, yazar, *The Center for Independent Studies*.

du: Bradman müşkül durumlarla başa çıkmamış, aniden çıkan durumlarda sarsılmış ve (titreyin) bir “sosyal muhafazakâr”mış!

Husumet olduğu kadar muhtemelen cehalet de var burada. Bunun sorumlusu kısmen muhafazakârlık ve muhafazakârların kendileridir: Canavarın tabiatından kaynaklanıyor yani. Çünkü muhafazakârlık kolay kolay kendini şematik, didaktik açıklamalarla ortaya koymaz ve muhafazakârlar hemen bu işe kendilerini vermezler. En iyi muhafazakâr yazarlar konuya kısmen ve müphem olarak dağınık denemelerde veya belli bir mesele hakkında tartışma koptuğunda örnekleri sıralayarak yaklaşma eğilimindedirler. R. J. White *Muhafazakâr Gelenek* adlı antolojinin girişinde savunma tarzında (veya küstahça yahut gol atmanın verdiği hazla denebilir) şu iddiada bulunmaktadır: “Muhafazakârlığı şişeye koyup etiketlemek atmosferi sıvılaştırmak ya da Anglikan Klisesine mensup birinin inançlarını tamı tamına tasvir etmeye çalışmak gibidir. Müşkülât bu işin tabiatından kaynaklanmaktadır. Çünkü muhafazakârlık politik bir doktrinden çok bir zihin alışkanlığı, bir hissetme şekli, bir yaşama tarzıdır.”

Aynı şekilde, Michael Oakeshott -muhtemelen geçen asrın en tesirli düşünürü-“Muha-

fazakârlığa Dair” adlı denemesine “muhafazakâr fiillerin birdenbire genel fikirlerin diliyle kendini telâffuz etmediği ve sonuç olarak bu tür bir açıklamaya karşı isteksizlik olduğu doğrudur” diye bir itirafla başlamaktadır. He-men ardından da, bu eksikliği düzeltmek için değil, ama muhafazakâr tavrı, yani bir fikirler silsilesini sıralamak değil, bir isimler listesini tanıtmak için yola çıktığını ifade etmektedir.

Mahallî seviyede 25 yıllık neşriyat tarihçesi olan *Quadrant* antolojisindeki makalelere başvurduğum. *Quadrant* Avustralya’nın önde gelen muhafazakâr dergisidir. Ama antoloji muhafazakârlığın temen unsurlarını sistematik olarak açıklamaya gayret eden tek bir makale içermiyor: Hassaten muhafazakâr argümanları kullanan bir sürü makale var, ama “Muhafazakârlık nedir?” sorusuna tutarlı bir cevap verme çabasında tek bir makale yok.

Şekli muameleye direnişi akılda tutarak, hem muhafazakârların hem de diğerlerinin genelinde, muhafazakâr bakışın en muktedir ve etkili olarak kabul gören Edmund Burke’ün *Fransa’daki Devrim Hakkında Düşünceler* adlı eseri bir duruşun sistematik ifadesi değil, özel bir siyasî duruma tepkiden ilhamını almış bir polemiktir; yani, Avrupa’daki en güçlü ve renkli ülkedeki eşi benzeri görülmemiş bir büyük karmaşaya.

Bu polemige sistematik olmayan bir tarzda siyaset felsefesinin unsurları giydirilmiştir. Birini diğerinden ayıklamak okuyucuya bırakılmıştır. Benim hülâsam ise çok seçici olacak ve yazılanların tamamına karşı âdil olmak kaygısı gütmeyecektir.

Siyasetin Sınırları

Öncelikle iki temel konu: Birincisi, Burke’ün *Düşünceler*’i 1790’da basılmıştır; yani Devrimin en şiddetli tezahürlerinden, terörden,

kral katlinden, kendi kendini, yavrularını yemesinden ve askerî bir diktatörlüğün ortaya çıkmasından önce. Dolayısıyla, Burke geriye değil ileriye bakarak yazıyordu.

İkincisi, kitap basıldığı zaman, Devrim İngiltere’de hâlâ çok popülerdi ve günün münevver fikirlerinin insanlığı hürriyete bir adım daha yaklaştırması olarak algılanıyordu. Çoğumuz Wordsworth’un “Yaşamak saadetti o zaman” tepkisini biliriz. Aynı şekilde, Charles James Fox’ın, “Dünyada bu zamana kadar vuku bulmuş en büyük olay! Ve en iyisi!” dediğini. O hâlde Devrimi yererken Burke İngilizler arasında popüler olan bir anlayışı yansıtmıyordu, akıntıya kürek çekiyordu. katlandığı diğer maliyeleri yanında Fox ile yakın dostluğunu kaybetmek de maliyetin bir parçası olacaktı.

Burke’ün Devrime olan tepkisinin temelinde, “spekülasyon,” “metafizik,” toplumsal ve siyasî olaylara uygulandığı şekilde “farazi düşünce” gibi çeşitli şekillerde adlandırdığı ve böyle uygulamaların tehlikesine dair inancından dolayı şeylere karşı köklü bir düşmanlık yatıyordu. Hatırınızdadır, o Fransa’daki devrimcilerin ciddî ciddî genel ve soyut prensipleri uygulamak suretiyle dünyayı sıfırdan yeniden oluşturacaklarına inandıkları, hatta bu yeni aydınlık dünyanın milâdını ifade etmek için yeni bir takvim bile ihdas etmeye çalıştıkları bir dönemde yazıyordu. Ve bu inanca sahip olduklarından kendilerinin istisnai değil, zamanlarının en sofistike fikrinin temsilcisi olduklarına ve önceki on yıllarda Aydınlanmanın mümessilleri tarafından hararetle propagandası yapılan aklın gücünün kullanılmasına dair inançlarını devreye sokuyorlardı.

Burke bu inanca iki sebepten karşı çıkıyordu: Birincisi toplumun ve siyasetin doğasıyla ilgiliydi, diğeri de insanlarla ve insanların düşünce yetilerinin doğasıyla.

Düşünceler'i yazdığında Burke 30 yıldır siyasetle yüksek düzeyde sıkı fıkı idi. Bu faaliyeti son derece karmaşık, zor ve hassas görüyordu. Devreye giren unsur çok ve aralarındaki ilinti giriftti. Siyasetçilerin soyut ve genel değil, somut, hususî alanlarda faal olmaları gerekiyordu:

Bir ulus kurma ya da onu yenileme, onu yeniden şekillendirme bilimi diğer deneysel bilimlerde olduğu gibi a priori olarak öğretilmez. Bu çok karmaşık ve hassas bir hünerdir. Bir devlet adamı üniversite hocasından farklıdır. Hoca toplum hakkında genel bilgilere sahiptir; devlet adamı ise bu genel bilgilerle birleştireceği ve dikkate alması gereken bir sürü şartla karşı karşıyadır. Şartlar sonsuz ve sonsuz derecede ilintili, değişken ve geçicidir. Bunları dikkate almayan sadece hatalı değil zırdelidir; metafizik anlamda delidir.

Bir başka deyişle, şartlar açısından tefrik etme melekesi, prensip ve mantık açısından joker gibidir ve şartlar ve sonuçlar ne olursa olsun istikrarlı olmakta ısrar muhtemelen bir felâkete yol açar. Bu açıdan ifade edilirse durum aşikârdır. Bir de diğer türlü, yani birinin X ülkesine karşı tek bir tarzda (meselâ insan haklarına saygı göstererek) davranmakta ısrar ettiğini düşünün; o zaman iki ülke arasındaki farklar ve bizim bunlarla ilişkilerimizin farklılığı olsun olmasın Y ülkesine aynı tarzda davranmamak riyakârlık ve yanlış olacaktır. Amerikanın en büyük devlet bakanlarından Dean Acheson'un bir keresinde ifade ettiği gibi, "eğer biri çıkıp da "Yunanistan hakkında şunu şunu dediniz, peki aynı şeyler neden Çin için geçerli değil?" derse zerre kadar üzülmem. Elbette nazik olurum. Sabırlı olurum ve ona Yunanistan'ın neden Çin olmadığını açıklarım. Ama yüreğim hiç de sancılara gark olmaz."

Sosyolog Max Weber daha genel ifadelerle "Meslek Olarak Siyaset"e dair denemesin-

de aynı noktayı vurguluyor ve ahlâkî icraata dair taban tabana zıt iki vecize arasında ayrımlar yapıyordu. Öncelikle "nihaî hedefin ahlâkî" diye tanımladığı şey vardır ki, prensibe mutlak ve koşulsuz sadakati emreder (Dinî ifadesiyle, Hristiyan doğruyu yapar, sonucu Tanrı'ya bırakır," seküler ifadesiyle, "İnsan sonuçlarına bakmaksızın aklın ve ahlâkın emrettiğine bağlı kalmalıdır."). İkinci olarak, insanın yüklendiği sorumluluklarda elinden geldiğince hareketlerinin görülebilir şart ve sonuçlarını dikkate almasını emreden "sorumluluk ahlâkî" vardır. Ve bu ikincisinin siyasî hayata doğru yaklaşım olduğunu düşünüyordu. Siyasî bir liderin sorumluluğu halkının refahıyla ilgilidir; ruhunun safiyesiyle değil. Bu ikisinin illâ her zaman aynı yerde buluşmaları da gerekmez.

Burke'e göre, toplum ne gevşek bağlarla bağlı fertler koleksiyonudur ne de aralarında değiştirilebilir parçaları olan bir mekanizmadır. O bir canlı organizmadır ve bir kısmının iyiliğini etkileyen şey, tamamını da etkiler. Bu sebeple o "sonsuz bir dikkatle yüzyıllarca tahammül edilir derecede toplumun amacına cevap verebilmiş bir şaheseri, herhangi birinin alaşağı etme macerasına atılması" konusunda ısrar eder. Reçete bir kurum ya da uygulama lehine somut bir argümandır.

Terminolojiyi kullanmasa da Burke ve ondan sonraki muhafazakârların derinden haberdar oldukları iki mesele vardır. Birincisi, niyette olmayan sonuçlardır ki, müphem ölçekte değişimin başlatılması hâlinde, eşyanın karmaşıklığı ve giriftliğinden dolayı, hemen hiç şaşmaz bir şekilde, başlatanın aklında olandan çok daha fazlası devreye girer ve sonuç beklentilerden çok farklı tezahür edebilir. Bu sebeple, Burke'ün ifadesiyle, "çok takdiri şayan ve memnun edici başlangıçların çoğu zaman utanç verici ve üzücü sonuçları olur."

Ya da, daha utanç verici olmasa da, en azından, hüsrân ya da karmaşayla sonuçlanabilir. Yakın bir örnek: John Howard ilk defa ev alanları sübvansé etmeye karar verir. Peki sonuç? Parasal destek, sermaye olarak ev fiyatlarına yansır ve evler daha da pahalalanır, ilk defa ev alanların durumu daha kötü olur. İktisadî İşler Enstitüsü bir başka örneği ortaya koymaktadır: Dişleri için fillerin öldürülme-sini engellemek amacıyla, fildişi ticareti yasaklanır. Bu sefer fildişi nadirattan olur. Fiyatlar hemen yükselir kaçakçılık ödüllendirilmiş olur. Daha çok insan kaçakçılığa girer ve sonunda yasak konulmadan önceki dönemden daha fazla filin öldürülmesi ile karşılaşırız.

İkinci ve müteakip problem, *zımnî işlev* problemidir. Aşikâr ve zahir işlevlerinin yanında kurumların çok önemli gizli işlevleri vardır ki bu, kurumların ortadan kalkışını tecrübe etmedikçe ortaya çıkmaz. Burke'den iktibas edecek olursak: “Devletlerde ilk bakışta üstünde durulmayan, ama başarı ya da felaketlerin çoğunun temelini oluşturan bazı müphem ve zımnî amaçlar vardır.” Burke'ün sezgisel ve pragmatik olarak anladığı şey, yirminci yüzyılda antropoloji ve sosyolojide önemli bir görüş olarak ciddî bir amacı yokmuş ya da sadece dekoratif hatta Nuh nebiden kalma görünen kurumlar ve uygulamaların zımnî işlevlerinin araştırılmasının bir temel büyüme sanayiine dönüşmesinde olduğu gibi ortaya çıkacaktır.

Avustralya tarihiyle ilintisi olan bir örnek: 1959'da yayımlanan ve alanında bir klâsik olarak görülen *Siyasî İnsan* adlı eserinde sosyolog Seymour Martin Lipset “saçma bir hakikat” (kendi sözleri) olduğu aşikâr olan şu gözlemi yapmaktadır: Avrupalı ve İngilizce konuşan demokrasiler monarşidir (İngiltere; İskandinavya ve Hollanda gibi ülkeler; Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada). Lipset'in anlayışına göre, bu tesadüf olamaz; bu

yüzden o, bu durumu açıklama çabasındadır. Lipset, monarşik kurumları açıkça anlamsızlaştıran ve miyadını doldurmuş hâle gelen son yüzyıldaki hızlı ve mühim toplumsal ve iktisadî değişimler sonucunda, aristokratlar, kilise mensupları ve kırsal sektörler gibi kaybeden grupların bağılıklarını temin ve devam ettirmede, kurumların korunmasının hayatî bir rol oynadığı kanısına varmaktadır. Monarşinin merkezî kurumunun devamlılığı insanların bilip değer verdikleri dünyanın tamamının kaybolmadığına, bir devamlılık olduğuna ve yeni toplumsal ve siyasî düzene ayak uydurulabileceğine, onunla yaşanabileceğine dair bir teminat anlamına geliyordu. Öte yandan, şu veya bu şekilde monarşiyi bir kenara atmış olan Fransa, Almanya ve Birinci Dünya Savaşı sonunda, Habsburg İmparatorluğunun halefi olan ülkelerde uzlaşma ve istikrar daha nadir karşılaşılan özelliklerdir.

Bu sebeple, Lipset'e göre, belirgin bir şekilde monarşiyi köhne ve yararsız kılan değişimler bazı açılardan onun meşruiyet kaynağı olmuş ve “geçiş döneminde önemli bir geleneksel birleştirici kurum olarak” önemini artırmıştır. Lipset bunları yarım yüzyıl önce kaleme alıyordu ve monarşilerin bu önemli zim-nî işlevi yerine geririp getirmediği, meselâ Avustralya'da son on yıllardaki büyük toplumsal ve iktisadî değişiklikler neticesinde kaybedenlere güvence verip vermediği cevap bekleyen bir sorudur. Lâkin Burkecü muhafazakârın hâlâ, uzun ömürlü bir kurum olarak bu öngörünün, kendi lehine olduğuna dair inancı tamdır.

Diğer bir örnek, nikâh dışı yani gayri-meşru çocukların gördüğü tarihsel muameledir. Birkaç nesil önceki liberal bir çift, epey haklı sebeplerden gayrimeşru çocuklara ve annelerine karşı takınılan tavrın katı, gereksiz ve yanlış olduğunu düşünürdü. Muhafazakârlar gay-rimeşruluğun belgelenmesinin katı, ama

toplumun en temel ve hayatî kurumu olan ailenin bütünlüğünü korumak için gerekli olduğunu düşünmeye meyyaldiler. Liberaller kazandı ve onların görüşleri hâkim oldu. Kara leke etkin olarak meşrulaştı. Çok kısa zamanda babası olmayan aileler mantar gibi bitti. 1990'ların ortalarına gelindiğinde Birleşik Devletler'de bazı rahatsızlık veren istatistiklere yer verilmeye başlandı: Tecavüzcülerin üçte ikisi ve erişkin canilerin dörtte üçü babasız büyümüşlerdi. Dahası, yuvada baba olan ailelerde 13-18 yaş arası kızlar, babasız ailelere oranla yüzde elli daha az hamile kalıyorlardı. Çoğu muhafazakârın verdiği hükme göre gayrimeşru olanın meşrulaştırılmasının toplumsal maliyeti çok yüksek olmuştu.

Muhafazakârlar zımnî işlevi anlamaya liberallerden daha yatkındırlar; çünkü istikrar ve onu bozabilecek şeyler ile daha çok ilgilenmeye meyillidirler ve onlarda her şeyin birbiriyle ilintili olduğu anlayışını vurgulayan organik bir toplum anlayışı vardır. Öte yandan, insanın ilgi odağı bireysel haklar ve ihtiyaçlar ise ve akılcı kalıplarla düşünüyorsa, o zaman zımnî işlevler konusunda teyakuzda olmayacaktır.

İnsan Tabiatının İnkârı

Burke'ün radikal ve hızlı değişimlerden korkmasının ilk sebebi toplum ve siyasî düzen ise, ikinci ve aynı derecede güçlü sebebi değişim makinasına dair tereddütlerinde, yani insan aklının insan işlerindeki rolünde yatıyordu. Burke, Aydınlanmanın insan görüşüne, fazla akılcı, hesap kitapçı ve mantıklı olduğu gerekçesiyle karşı çıkıyordu. Kendininin akılcı tarafları vardır, ama bu resmin tamamının küçük bir parçasıdır. "Biz insanın kendi aklıyla yaşaması ve ticaret yapmasından korkarız," der, "çünkü kişi başına düşen akıl melekesi azdır." Alışkanlıklar, âdetler, inanç, saygı, önyargı gibi tecrübe ile bilinçli ya da bilinçsiz kazanılan pratik bilgi birikimi soyut

düşünceden daha iyidir. İyi ya da kötü, kollektif olarak bu, insanın, onun insanının tabiatını oluşturuyordu.

Bu fikirleri izhar eden tek kişi değildi Burke. Büyük İskoç filozofu David Hume, Burke'den bir nesil önce insan tabiatını oluşturmada alışkanlık ve âdetlerin öneminden dem vurmuydu. Dahası, Burke'den bir ya da iki yıl önce Atlantik'in öte yakasında Amerikan anayasasını şekillendirenler ve *Federalist Papers*'ın yazarları olan Alexander Hamilton ve James Madison siyasî düzen oluştururken insan tabiatının saldırgan, bencil ve menfaatçi yanlarının iyice dikkate alınmasında ayak diriyorlardı. "İnsanoğlu Ütopycı faraziyelere öyle dalmış olmalı ki" diye düşünüyordu Hamilton, "insanların muhteris, intikamcı ve aç gözlü olduğunu unutmuş görünüyor."

Onların hepsi devrin yaygın entellektüel akışına karşı fikirleri ileri sürüyorlardı. Bu devir Aydınlanma Çağı idi ve birçok filozof aklın üstünlüğünde ısrar ediyor, âdetler, alışkanlıklar ve önyargıları, insan aklının o başlangıçtaki hâline, yani *tabula rasa*'ya geri dönemesi için süpürülüp kenara atılması mümkün ve mecbur engeller olarak görüyorlardı, ki akıl oraya mesajını yazabilirdi. Burke'ün Devrime yönelik cevabını kaleme aldığı sıralarda artık unutulmuş, ama dönemde etkili ve mümessil bir kişi olan çağdaşı radikal-anarşist William Godwin çocuklardan "elimize verilmiş bir tür ham madde" ve beyinlerinden "tertemiz bir beyaz kâğıt" diye bahsediyordu. Erişkinlerle uğraşırken görev, zamanla bozulmuş olan beyaz kağıdı silmekti. Fransız devrimcileri kendilerini bu işi yapmakla vazifeli görüyorlardı. Onlara göre, insan tabiatı adına aktarılan şeyler hüsnü kabulle kaale alınmamalı, *Federalist Papers* yazarlarının inandıkları gibi, ister özümsemiş isterse engellenmiş olsun, değiştirilmeliydi.

Amerikan fikir tarihçisi Thomas Sowell bu konuda bir genelleme yapmıştır: Sosyal ve siyasî yaklaşımlarında akla ve insan aklının terbiye edileceğine inananlar –ki insanların mükem-melliği yakalama ihtimaline inanıyorlardı– meselelere çözüm bulma ve çözüme engel olarak görülen her şeyi ortadan kaldırma konusunda ısrarlıdır. Öte yandan, insan tabiatına güve-nilmezliği bir veri olarak kabul edip aklın her zaman ve illâ da meseleleri çözeceğine, rekabet hâlindeki istekler ve çıkarlar arasındaki çatışmayı kaldıracağına inandıran muhafazakâr duruş, *uzlaşma* ve *al güliim ver güliim* açısından ele alır meseleleri ve çözümden çok ıslah ve insanın kusurlarını aşma yönünde hareket eder.

İşte Fransız devrimcileri ile Amerikan devrimcileri arasındaki temel fark budur: Fransızlar tarihe bir günden başlayıp, tamamen sıfırdan bütün bütüne akılcı siyasî kurumlar yaratmak fikriyle hareket eder; Amerikan devrimcileri ise, mesele anayasa oluşturmaya gelince insanın saldırgan, menfaatçi, rekabetçi özelliklerini hesaba katmak suretiyle, Hristiyanların “aslî günah” dedikleri şeye ve tamamen değişmesi mümkün olmayan etkilerine inanıp, karşılıklı dengeler kurmaya ve güçlerin ayrılığına gittiler.

Tabula rasa geleneği ile insan tabiatı geleceği arasındaki çatışma ta başlangıçtan beri süregelmiş, sosyal ve siyasî çoğu tartışmanın temelini oluşturmuştur. Evrim psikolojisi, davranış genetiği, bilişsel sinirbilim gibi insan davranışları bilimlerinin çoğu buna dayanır. Oyunun durumu hakkında akıcı ve bilgi yüklü yeni bir tarihçe için Steven Pinker’ın çok satan kitabı *Boş Kitabe: İnsan tabiatını Modern İnkârı* adlı kitabına başvuru-bilirsiniz. Massachusetts Teknoloji Enstitüsünde psikoloji kürsüsü profesörü olan Pin-ker, önsözünde şöyle demektedir:

Mesele insan düşüncesi ve davranışını açıklamaya gelince kalıtsallığın rolünün bulunma ihtimali hâlâ hayrete düşürecek kadar güçlüdür. Çokları insan tabiatını ikrar etmenin ırkçılığa, cinsiyet ayrımcılığına, savaşa, aç gözlülüğe, katliama, yıkıcılığa, gerici siyasete, çocukların ve garibanların ihmeline payanda olmak anlamına geldiğini düşünür. İnsan kafasının doğuştan bir organizasyonu olduğunu iddia etmek, insanlara yanlış olması muhtemel bir hipotez değil düşünülmesi ahlâksızca olan bir fikir gibi gelmektedir.

Bu kitabın kıymeti, bir kısmı bu ifadeleri destekleyecek olan sürüyle örnek ortaya koymasındadır. Yüzlerce sayfa sonra yazar, “yeni insan tabiatı bilimleri aslında tarihsel açıdan soldan daha çok sağa yakın olan faraziyelerle yankılanmaktadır” diye bir neticeye varıyor. Bunun doğru olması muhtemelse de kesin doğru olan bir şey daha var ki, sosyal siyaset ve sosyal bilimlerin çoğunda hâlâ boş kitabe düşüncesi hâkimdir.

Devamlılık ve Değişim

Burke’e dönecek olursak, bugünün muhafazakârlığına dair bir iki kelâm etmeden önce üç noktaya parmak basmak isterim:

Birincisi, her şeyin Paris’te yoğunlaştığı Fransa’da olanların aksine Burke, mahallî, yakın ve özel olana vurgu yapar: “alt gruplara bağlı kalmak, toplumda ait olduğumuz müfrezevi sevmek birinci ilkedir; çünkü o halk sevgisinin temel hücrelidir.” Burke’ün burada, devletin aksine sivil toplum ve aracı, gönüllü, katılımcı derneklerin önemini vurgulama açısından, Devrimin desteklediği Genel İradenin aksine hususî hayatlarını yürüten insanların günlük isteklerini vurgulaması açısından Tocqueville’e önderlik yaptığı görülebilir.

İkincisi, Devrimin ortaya koyduğu soyut İnsan Hakları’nın aksine Burke, hususî ola-

rak, aslında insanın gerçekten sahiplendiği mevcut haklardan dem vuruyordu. Bazen doğal haklar kavramını kullandı, ama bununla kastedtiği hususî toplumlarda ve yasal sistemler bağlamında tevariüs eden tarihî, reçete türünden haklardı: soyut anlamda “İnsan” hakkı değil, İngilizlerin hakkı, Fransızların, Yerlilerin, Amerikalıların ya da Kanaadalıların hakkı gibi. Dahası, özel olan genel olanla, tarihsel olan teorik ve soyut olanla kıyaslanmaktadır. Haklar, ortaya konan iddialar değil, sahip olunan güçlerdir.

Burke’e göre, tarihsel devamlılık kendi toplum anlayışının odak noktasıydı. En çarpıcı ve en çok iktibas edilen cümlelerinden birinde, Burke toplumu, “sadece yaşayanlar değil, ölümler ve hayata henüz gelecek olanlar arasındaki ortaklık” diye tarif ediyordu. Yani hâl, yaşayanların mülkiyetinde değildir, kafalarına göre tasarrufta bulunamazlar. Kendisine emanet edilen bir akardır o; ahlâkî açıdan, onu elinde bulunduranlar iyi durumda devretme vekaletinin sorumluluğuna da taşır (dikkat edilirse bu ve diğer bazı önemli açılardan muhafazakârlar ve Yeşilciler arasında beklenmedik bir bağlantı vardır). Devrimcilerin ihanet etme aşamasında oldukları işte bu güvendi. Akıl, hürriyet, ve eşitlik adına meşru otoritenin bütün tarihsel kurumlarını yok ediyordular.

Otorite kaybolunca, sonuç hürriyet değil, itaate zorlamak ve düzeni temin için kaba kuvvete artan bir bağımlılık olacaktı. Hari-kulâde bir öngörü ile Burke, önünde kendine rehber tarihsel öncüler olmadan, henüz totaliterizm kavramı icat edilmeden, devrimin ta başlangıcında daha zafer sarhoşluğu, idealizm ve iyimserliğin hâkim olduğu dönemde, gidişatın teröre veya diktatörlüğe doğru olacağını seziniyor ve bu görüşünde ısrar etti.

Üçüncüsü, Burke sık sık gerici yaftası yemiştir. Bir keresinde Isaiah Berlin bile onun

gerici olduğunu ilân etmiş, ama Burke’ün biyografya yazarı hemşehrisi İrlandalı Conor Cruise O’Brien’den haklı ve şiddetli bir zılgıt yemiştir. Burke aristokratik ya da monarşik bir düzene dönmenin savunucusu ya da avukatı değildi. Kendi zamanında İngiltere’de olan aristokratik, ticarî, oligarşik ve demokratik unsurları meczeden karma sistemi savunuyordu. Bu, Sanayi Devriminin epey mesafe aldığı bir toplumdur ve Burke Adam Smith’in hem dostu hem hayranıydı. Bu hayranlık karşılıklıydı: Bir keresinde Smith *Milletlerin Zenginliği* adlı eserini Burke kadar anlayan çıkmadığını söylemiş, Burke de “mutlak sonuçları itibariyle” kitabın “o zamana kadar yazılmış en önemli kitap” olduğundan bahsetmişti.

Dahası, Burke Amerikan kolonilerini İngiliz idaresine karşı belîğ bir üslupla savunmuş ve onların tüm isteklerinin, haklı isteklerinin, İngilizlerin geleneksel hakları olduğu üzerinde ısrarla durmuştur. Aynı belâgat ve büyük kararlılıkla Hint Alt kıtasındaki nüfusun hak ve âdetlerini savunmak için Warren Hastings ve Doğu Hint Şirketinin yağma, yozlaşma ve açgözlülüğü diye ifade ettiği unsurlara karşı mücadele vermiştir. Tabî ki muhafazakâr olarak Üçüncü George’un monarşik iktidarı tekrar temin ve güçlendirme çabalarına da muhalifti.

Bütün reformlara karşı çıkmak şöyle dursun, “Değişim için bir kısım vasıtası olmayan devlet, kendini muhafaza vasıtası olmayan devlettir” diye ısrar ediyordu. Mesele reform yapmak ya da ona karşı olmak değil, ama reformun kolay ve basit bir mesele olduğu, ihtiras ve toptancı mantıkla olacağı görüşü ile, bunun bir süreç gerektirdiği ve en iyi tedricî olarak ve ilerledikçe zemini yoklayarak yapılması gerektiği görüşü arasındaydı.

Bu durum Burke’ün bazen erki elinde tutanların, bazen erke karşı olanların, hatta ona başkaldıranların tarafını tuttuğu, onun tutarsız

ve fırsatçı olduğu suçlamalarına yol açmıştır. Özellikle bu suçlama çok temelsizdir. Burke sonuna kadar istikrarlıydı: Kim ederse etsin, iktidarın suistimal edilmesinin karşısındaydı; ister kral olsun, ister ahlâksız bir şirket, isterse entellektüeller veya kuru kalabalıklar, fark etmezdi. Diğer bir biyografya yazarı liberal John Morley onun cephesini sık sık değiştirdiğini, ama durduğu yeri hiç değiştirmedini söylemekle bunu en iyi şekilde anlatmıştır.

Muhafazakârlık, Yeni-muhafazakârlık

Ne zaman ve ne gibi durumlarda muhafazakâr fikirler tutarlı ve cazip olurlar? Bu soruya alışlagelmiş ve aşikâr cevabı Michael Oakeshott vermektedir: Tadına varacak şeyler çok olduğu ve bu, tadına vardığınız şeylerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu hissiyle birleştiği zaman. İşte bu, tatların ve muhafazakârlığı harekete geçiren korkunun bileşkesidir.

Bu bakış inandırıcı gelir insana, takî şunları hesaba katana kadar: Eğer birisi, diyelim liberal, sosyal demokrat ya da kapitalist toplumda yaşıyor ve bundan hoşlanıyorsa ve o toplum aniden bir tehdiye maruz kalırsa, insan neden onu liberal, sosyal demokrat veya kapitalist argümanlarla savunmasın? Muhafazakâr argümanlara insanın neden ihtiyacı olsun?

Bu soruya ilginç bir cevabı, kendisini akademik çevrelerin ötesinde bir şöhrete kavuşturan *Medeniyetler Çatışması*'ni yazmadan kırk yıl kadar önce çiçeği burnunda olan Samuel Huntington geliştirdi. *American Political Science Review*'da 1957'de yayımlanan "Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık" adlı makalesinde Huntington, şu gözlemi yapmaktadır: Hemen hemen diğer bütün ideolojilerin aksine muhafazakârlık ideal bir toplum anlayışı sunmaz. Muhafazakâr bir tek ütopya yoktur. Aslında muhafazakârlığın

sağlam bir kurumsal muhtevası da yoktur. Muhafazakârlık gelenekselden feodale, ondan liberal ve kapitalist ve sosyal demokrat olana kadar her türlü farklı kurumsal düzenleme çeşitlerini savunmak için kullanılagelmiştir ve kullanılabilir. Çünkü muhafazakârlık muhteva ile değil usulle ilgilidir; özellikle siyasî kurumları etkiledikleri zaman değişim ve istikrarla ilgilidir. Sıklıkla ifade edildiğinin aksine, onun tersi liberalizm değil kendisi de değişim isteyen radikalizmdir. Muhafazakârlık ortaya anî değişikliklerin zorluk ve tehlikesini, istikrar, devamlılık ve tasarrufun önemini vurgulayan argümanlar sürer, radikalizm ise yenileşmeye ve değişimi kucaklama cüretkârlığına dair heyecan ve iyimserlik ifade eder.

Peki muhafazakârlık ne zaman münasip bir ideoloji olur? Huntington bunun yoğun ideolojik ve sosyal çatışmanın bir mahsulü olduğunu, uzlaşmanın çatladığı ve mevcut kurumsal düzenin artık kendi yapısıyla savunulamadığı durumlarda uygun olduğunu savunmaktadır. "Muhafazakâr ideoloji ile esasta ters düşer ve daha temelde farklı değerler konusunda bastırılırsa, ortak müzakere zemini yok olur." Diyelim ki, reddedilen değerler liberal değerler ve kurumların ta kendisi olsun. O hâlde bu değerleri savunmak için onlara müracaat etmenin anlamı yoktur. İşte burada, sırf yerleşmiş olduğu için yerleşik kurumları savunan, bizi zararlı etkilere ve onları alaşağı etmenin beklenmedik sonuçlarına karşı uyarıcı muhafazakâr argümanlar vazgeçilmezdir.

Radikalizm hüküm sürmeye başlayınca, onlara karşı durmak için muhafazakâr argümanlara müracaat etmelidir. Hatırlarsanız, Huntington'un 1950'lerde ileri sürdüğü fikirde hassaten önemli olan nokta, 1960'ların hemen akabinde olacakları hem önceden hem de neredeyse birebir tahmin etmesidir. O yıllarda başlangıçta Vatandaşlık Hakları

Hareketi ve Vietnam Savaşına karşı çıkan protesto hareketleriyle bağlantılı anî ve güçlü radikal hareketler vardı. Bu hareketler hızını alamayarak mecrasından çıkıp Amerikan toplumunun dokusunu tamamen reddetmeye yöneldi (Amerika büyük 'K' ile yazılıyordu). Amerikan Yeni Düzen Liberalizmi "Soğuk Savaş Liberalizmi" yaftasıyla reddedildi ya da daha kötüsü radikaller marş marş diye kurumlara yöneldiler.

İşte bu durum karşısında çoğu New York'taki entellektüel Yahudi cemaatinin önemli üyelerinden olan, hemen tamamı Demokrat Partili üyelerden müteşekkil liberal entellektüel bir grup, radikal hareketlere klâsik muhafazakâr argümanlarla Amerikan kurum ve değerlerini savunmak için muhalefet ettiler. Böyle yaptıkları için sol cenahtan eleştirilere maruz kaldılar ve "Yeni Muhafazakâr" yaftası yediler. Bu, hakaret anlamı taşıyordu, fakat Yeni Muhafazakârlığın babası Irving Kristol ve meslekdaşları tarafından hüsn-ü kabul gördü.

Nasıl tanımlandıkları önemli değil, ama gerçek olan bir şey var ki, Amerikan siyasetinde önemli bir güç oldular ve öyle kaldılar. Çokları Cumhuriyetçi Partiye katıldı. Washington'daki think tank'lara yerleştiler. Sağda az rastlanan bir özellik olan entellektüel ve polemiksel hünerlerini beraberlerinde getirdiler ve 1980'lere gelindiğinde soldaki entellektüel girişim gücünü ellerine geçirdiler. Hunting-ton'un durumunda olduğu gibi, bir siyaset bilimcinin tezlerini böylesine güçlü delillerle destekleyen böylesi bir duruma az rastlanır.

Peki din ve muhafazakârlık arasında ne gibi bir illiyet vardır? Bütün muhafazakârlar dindar değildir. Burke dindardı, ama Hume değildi. Oakeshott dindar değildi, ama Kristol öyledir. Ama ister inansın, ister inanmasın muhafazakârların hemen tamamı dine bir istikrar unsuru olarak büyük önem

atfederler ki öyledir ya da öyle olabilir. Mevcut düzen kutsallaştırıldığı ve Tanrı'nın iradesinin bir tecellisi olarak görüldüğü sürece açıktır ki kendi de güçlenecektir. Ahirette ödülleri vaat ettiği ölçüde insanların saldırgan ve bencil iç-güdülerine gem vurabilir ve insanların bu mukadderat çizgisindeki konumuna isyan et-mek yerine onunla barışık yaşamalarını sağlayabilir. Çokları Irvin Kristol'le muhafazakârlığın en önemli direğinin din olduğu konusunda hemfikirdirler. Çünkü, uzun vadede "insanların karakterini şekillendiren ve motivasyonlarına yön çizen tek güçtür o."

Bütün toplumun dini aynı olduğu sürece bu gerçekten güçlü bir illiyet bağı olabilir. Bunların yanında, tarihin bazı dönemlerinde dinin istikrar bozucu bir etkisi olduğunu ve özellikle dinî ayrılıklar olduğunda bunun geçerlik kazandığını hatırlamakta yarar vardır. Yirminci yüzyıla kadar Avrupa'nın yaşadığı en korkunç olay Otuz Yıl Savaşları'ydı. İngiltere'de 17 yüzyıldaki iç savaşta ve monarşinin geçici olarak ilga edilmesinde önemli bir rol oynadı. Dini ciddiye alırsanız ve birden fazla din yorumu varsa, din birleştirici olmak bir yana, korkunç bir karmaşa sebebi olabilir. Avrupa topluluklarının Müslüman unsurları önem kazandıkça Avrupa'daki müslüman nüfus Hristiyan Avrupalılardan daha çok arttıkça bunu akılda tutmakta yarar vardır.

Çok dindar ve muhafazakâr olan T. S. Eliot bir keresinde şu düşünceyi ifade etmişti: "Mutlak olarak hasım dinler, hasım kültürler anlamına gelir; mutlak anlamda, dinler uzlaştırılmazlar."

Genelde muhafazakârlar ve özelde yeni muhafazakârlar bugün bir başka meseleyle karşı karşıyadırlar. Muhafaza ve müdaafaa etmek için kafa patlattıkları toplum kapitalist toplumdur. Kapitalizm devasa fırsatlar sunar. Kapitalizm aynı zamanda büyük bir değişim

makinasıdır. David Schumpeter'in meşhur ifadesiyle "yaratıcı bir yıkım"a dayanır ve öyle çalışır. Yeni sanayiler yaratır ve neredeyse bir gecede eski sanayileri ve dolayısıyla eski toplumları yok eder. İstikrar değil, hareket ister. Fizikî çevreye zarar verir. Çoğu açıdan geleneksel toplum yapısıyla uyumsuz bir pop kültürü yaratmış ve kendi gücüyle beslemiştir. Bütün siyasî ve sosyal kurumları karıştırır ve yoğun bir sorgulamaya tabi tutar.

Böylesine bir sistem ve muhafazakârlık nasıl uyum sağlar? Bu Amerikalı muhafazakârların mütemadiyen cedelleştikleri bir meseledir. Amerikan kapitalizminin işlevsel idealini kutlarken bile etrafında, onun kötü ürünlerini görüp üzülmediler. Sanırım güzel Amerikanın çirkin ve rüküş Amerikaya eninde sonunda galebe çalacağına dair bir inançtır temelde bu. Toplumdaki düzeltme mekanizmalarının kendini buna vakfetmiş bir destekle sorunu çözeceği inancı.

Fakat çözmese de muhafazakârlar fitrat itibariyle uzatmalı kayıp davalarla savaşmaya meyillidirler. Fitraten karamsar oldukları için karamsarlığa alıştırlar ve "eğer ilk defada bece-remiyorsan koyver gitsin" anlayışını kabule yanaşmazlar. Mütemadiyen deneyeceklerdir.

Peki bugünün dünyasında muhafazakârlığın geçerli olduğu başka yönler var mıdır? Avustralya'ya bakıldığında ülkenin son on yıllık dilimlerde, ekonomiden kültürel siyaseti-ne, yasal sistemin işleyişinden bu değişikliklerin uygulanmasına, göçmen siyasetine, nüfus yapısında, özellikle büyük şehirlerde, çok büyük değişiklikler geçirdiği açıkça görülecektir. Bu noktaya kadar, Avustralya siyasî sistemi ve kurumları bu değişikliklerle iyi başa çıkacak gibi görünüyor. Bazı gerilim noktaları var tabii: bir tarafta Hansonist kaba sağcı radikalizm ve diğer tarafta ise "Avustralyalı olmaktan utanç duyuyorum"

taifesi. Fakat sistemi tehdit eden kayda değer birşey yok.

Peki dünyanın diğer taraflarında ahval nasıldır? Bir tarafta Avrupa Birliği var. Kıtanın siyasî yapısının tamamını ve kıta millî devletlerinin niteliğini, yasalarını, parasını, kurumlarını inanılmaz bir cüretkârlıkla ve radikal hamleler yaparak değiştirip teknokrat ve bürokratların hayal ve empoze ettikleri tek bir sistemi onun yerine ikame etmeye çalışmakta. Bütün bunlar çok farklı gelenekleri ve sistemleri, ortak dili olmayan bir kıtada olmak-tadır. Projenin tamamı demokratik kontrol ve halk desteği olmayan seçkin mühendislikçe, bazen Avrupa halkına projenin esası hakkında yalanlar söyleyerek teşkil edilmiştir. Bazı ülkelerde, özellikle İngiltere'de, güçlü bir direniş olmuştur, fakat işler ciddi manada kötü giderse, muhalefet öyle zaptedilmez boyutlara ulaşırsa, sorumlu seçkinlerin kredisi tamamen sifıra inebilir ve tepedeki erki geçersiz kılabilir.

Günümüze gelecek olursak, şimdilerde ülkesini Irak'ta "millet oluşturma"nın yanında Ordadoğu'da "bölge oluşturma"ya, yani mevcut yapılarda demokratik sistemlerin yaratılmasıyla değişime adanmış bir Amerika başkanımız var. Demokratik kurum, davranış ve düşünce şekillerinin, bu tür gelenekleri ve tecrübeleri olmayan ülkelerde hem de birkaç yıl içinde tesis edilmesi kanısı baştan sona muhafazakârlıktan uzak, hatta radikal bir kanıdır. Muhafazakârlar geleneksel olarak siyasî kurumların yavaş ve dışardan empoze ederek değil, organik olarak olgunlaşması gerektiğine inanmışlardır. Lâkin demokrasi ihraç etmenin en ateşli savunucuları Amerikalı yeni muhafazakârlardır, ki bu belki de onların geç-mişteki düşünce tarzlarından kopmalarının gereğinden az olduğu anlamına gelmektedir.

Amerika ve “imparatorluk” kelimesi artan oranda aynı cümle içinde ve büyüyen küskünlükle beraber anıldıkça, Edmund Burke’ün İngiliz İmparatorluğu 1770’lerde gücünün zirvesindeyken, İngiltere kısa zaman önce Kuzey Amerika’yı ve Hindistan’ı imparatorluğuna katmış ve ekonomisi dünyada en büyük ve denizlere hâkim iken söylediği bir şeyi hatırlamakta yarar vardır. Yani İngiltere bugün Amerika’nın işgal ettiği mevkiden çok da farklı olmayan bir mevkideyken. Bütün bu gücü düşünerek Burke bugünkü durum için de geçerli görünen bir ikazını telâffuz eder:

Hırsa karşı tedbirler arasında, kendi hırsmıza karşı da tedbir almak yanlış olmaz. Âdil bir

şekilde derim ki, ben kendi gücümüzden ve hırsmızdan çekiniyorum. Birilerinin bizden çekinme-lerinden çekiniyorum... Diyebiliriz ki bu, şu ana kadar eş benzeri görülmemiş hayret uyandıran gücü kötüye kullanmayacağız. Fakat her millet öyle yapacağımızı düşünecek. Ama er ya da geç bu hâl ve gidişat bize karşı, bizim felâketimizle sonuçlanacak bir birlik teşkil edecektir diye düşünmek hiç de mantıksızca düşünmek değildir.

* “What It Means To Be Conservative”, *Policy Magazine*, Vol: 19, No: 2, Winter 2003.

Çeviren: Metin Boşnak